

УДК 343.1

DOI: 10.31732/2708-339X-2025-16-B21

МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ ТА МЕДІАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Долянська І.М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Університету економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: DolianovskaIM@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1606-7096>

POSSIBILITIES OF USING RESTORATIVE JUSTICE AND MEDIATION TOOLS IN THE PROCESS OF SENTENCING AND PREVENTING CRIMINAL OFFENSES.

Dolianovska I.M.,

Ph.D. in Law,
associate Professor of Department of the State Legal Disciplines
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: DolianovskaIM@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1606-7096>

Анотація. Дана стаття присвячена актуальним питанням застосування інструментарію відновного правосуддя та медіації в рамках кримінального судочинства, а саме призначення покарання, і наслідків його відбування – вчинення або утримання від вчинення нових кримінальних правопорушень у майбутньому. Автор аналізує стан реалізації цих альтернативних інститутів в нашій країні, виділяючи виклики, які перешкоджають більш широкому їх поширенню. Останніми роками необхідність зміни парадигми в роботі правоохоронних органів з каральної та відновну стає все більш очевидною. Застосування принципу невідворотності покарання не є достатнім, причому не завжди вдається даний принцип реалізувати на практиці. Це особливо очевидно у разі вчинення кримінальних правопорушень вперше, проступків або злочинів невеликої тяжкості, вчинення кримінальних правопорушень неповнолітніми особами. Нерідко після відбування покарання, особливо у виді позбавлення волі, обвинувачений рахує себе не таким, який справедливо покараний, а навпаки – жертвою обставин та кримінального судочинства, не осмислюючи ступінь шкоди, яку спричинив потерпілому, що сприяє повторному вчиненню кримінальних правопорушень, а отже і рецидивній злочинності. Відновне правосуддя дозволяє подолати безособовість пенітенціарної системи по відношенню як до жертви кримінального правопорушення, так і до індивідуальності обвинуваченого, трансформації його особистості після покарання. В основі відновного правосуддя закладені можливості не тільки здійснити дії по відшкодуванню збитків, але й розуміння та визнання спричиненої шкоди. Потужним інструментом у відновному правосудді виступає медіація між жертвою та порушником, яка проводиться, як правило, у формі діалогу між ними, за участю нейтрального посередника-медіатора. Незважаючи на успішний досвід застосування відновного правосуддя в багатьох країнах світу, в нашій країні дана практика і досі не набула значного поширення. Саме дана обставина викликає науковий інтерес автора у дослідженні сучасних тенденцій розвитку відновного правосуддя із застосування інструментів медіації, з'ясування подальших шляхів популяризації і розвитку даних суспільно-правових інститутів.

Ключові слова: відновне правосуддя, медіація, призначення покарання, попередження злочинності.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 19.

Abstract. This article is devoted to the topical issues of the application of restorative justice and mediation tools within the framework of criminal justice, namely the imposition of a sentence and the consequences of serving it – the commission or abstention from committing new criminal offenses in the future. The author analyzes the state of implementation of these alternative institutions in our country, highlighting the challenges that prevent their wider spread. In recent years, the need to change the paradigm in the work of law enforcement agencies from punitive to restorative has become increasingly obvious. The application of the principle of the inevitability of punishment is not sufficient, and it is not always possible to implement this principle in practice. This is especially evident in the case of first-time criminal

offenses, misdemeanors or crimes of minor gravity, and criminal offenses committed by minors. Often, after serving a sentence, especially in the form of imprisonment, the accused considers himself not as one who has been justly punished, but on the contrary - a victim of circumstances and criminal proceedings, without understanding the extent of the harm he has caused to the victim, which contributes to the repeated commission of criminal offenses, and therefore to recidivism. Restorative justice allows you to overcome the impersonality of the penitentiary system with both the victim of a criminal offense and the individuality of the accused, the transformation of his personality after punishment. Restorative justice is based on the ability not only to carry out actions to compensate for the damage, but also to understand and acknowledge the harm caused. A powerful tool in restorative justice is mediation between the victim and the offender, which is usually carried out in the form of a dialogue between them, with the participation of a neutral mediator. Despite the successful experience of applying restorative justice in many countries of the world, this practice has not yet gained significant distribution in our country. It is this circumstance that arouses the author's scientific interest in studying modern trends in the development of restorative justice using mediation tools and in identifying further ways to popularize and develop these socio-legal institutions.

Keywords: restorative justice, mediation, sentencing, crime prevention.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, ref.: 19.

Постановка проблеми. На даний час, за прикладом багатьох зарубіжних країн та в силу зобов'язань, пов'язаних із намірами вступу України до Європейського Союзу, в наукових вітчизняних колах не вщухає інтерес до інституту відновного правосуддя, сутність якого в загальних рисах полягає у вирішенні конфлікту між жертвою злочину і злочинцем з метою відновлення порушених соціальних відносин у суспільстві. На відміну від діючої моделі кримінального судочинства, інститут відновного правосуддя будується на принципі самовизначення сторін, тобто їм надається можливість на добровільній основі прийняти взаємно вигідне рішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий інтерес до питань, які виникають у зв'язку із розвитком та імплементацією даного інституту у вітчизняне правове поле, доволі різноманітний. Такі науковці, як Маляренко В.Т., Войтюк І.А. [1], Семчишин О.Р. [2], Неледва Н.В. [3], Коваль О.М. [4], Хмелевська Н.В. [5], Дубовик О.І. [6] вивчали історію відновного правосуддя, розглядаючи даний інститут як альтернативу усталеній судовій системі у сфері кримінального судочинства через нові можливості для відновлення правового та соціального статусу як жертви злочину, так і виправленню та соціалізації правопорушника. Автори Лемеха Р.І., Коверко Ю.А., Брездєнь В.І. [7] виявляли науковий інтерес до можливостей використання медіації у кримінальному процесі, в тому числі і у відновному правосудді. Нагорнюк-Данилюк О.А. [8] вивчала відновне правосуддя як напрям діяльності органів кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, в тому числі як захід ювенальної превенції.

Остапчук Л.Г. [9] здійснював наукову розвідку стосовно визначення місця уповноважених органів з питань пробації у механізмі відновного правосуддя при реалізації звільнення засудженого від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Як вбачається із попереднього аналізу, питання застосування відновного правосуддя, медіації у кримінальному судочинстві викликали і досі викликають інтерес для подальшого дослідження цих інститутів, створюючи все нові підходи для наукових досліджень. Разом з тим, слід визнати, що використання можливостей відновного правосуддя та медіації в питаннях призначення покарання та розвитку рецидивної злочинності залишаються поодинокими у їх застосуванні. Це і викликало наш науковий інтерес до даного питання.

Формування мети статті. Метою даної наукової статті є дослідження стану реалізації альтернативних інститутів кримінального судочинства – відновного правосуддя у формі медіації – в Україні, з'ясовуючи виклики, які перешкоджають їх поширенню і застосуванню.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відновне правосуддя, як підкреслюється в науковій літературі, справедливо вважають не тільки правовим, а й значущим соціальним інститутом. Семчишин О.Р. [2] висловив думку, що відновне правосуддя являє собою не тільки нову концепцію реакції суспільства на вчинення протиправної поведінки, а й вид соціальної практичної діяльності із певним значенням та роллю для суспільства. Цікава думка вис-

ловлена у науковому доробку авторів Лемехи Р.І., Коверко Ю.А., Брездень В.І. [7], які жертву злочину і злочинця розглядають, відповідно, як сторін конфлікту, яким відновне правосуддя надає можливість, запрошує їх до діалогу із подальшим досягненням спільного рішення та, що є більш важливим, відновленням соціальної справедливості. Ми розділяємо вищенаведені погляди, які значно виходять за межі загальноприйнятого розуміння відновного правосуддя виключно як логічного результату процесу покарання винної особи за вчинення кримінального правопорушення. Безсумнівно, даний інститут це принципово новий погляд на теоретичні і практичні аспекти того, як саме суспільству, жертві слід реагувати на вчинене кримінальне правопорушення.

Вперше зародження ідеї відновного правосуддя відбулося в Канаді в 70-ті роки 20-го століття, як концептуально новий підхід в кримінальному судочинстві, який з часом набув все більше прихильників в різних країнах, спершу переважно в країнах англосаксонської системи права – США, Великобританії, Новій Зеландії, Австралії, а згодом і в ряді європейських країн – Німеччині, Польщі, Чехії, скандинавських країнах [5, 6].

Значущість та ефективність даного інституту розглядається і міжнародною спільнотою. Так, в Резолюції 1999/26 від 28 липня 1999 р. [10] «Розробка та впровадження заходів з медіації та відновного правосуддя в кримінальному судочинстві» Економічна та Соціальна Рада Організації Об'єднаних Націй запропонувала Комісії з попередження злочинів та кримінального судочинства ООН розглянути доцільність формулювання стандартів ООН у сфері медіації та відновного правосуддя. У Рекомендації №R (99)19 [11], прийнятої Комітетом Міністрів Ради Європи 15 вересня 1999 року зазначається, що практика відновного правосуддя може набувати різних форм, які нерідко співвідносяться між собою, до прикладу:

- обмін поглядами про те, що трапилось з метою кращого взаємопорозуміння між потерпілим та порушником;

- висловлене порушником вибачення та готовність добровільно взяти на себе зобов'язання усунути спричинену потерпілому шкоду;

- добровільна згода порушника виконати й іншу корисну дію, наприклад, суспільно-корисну працю або взяти участь в реабілітаційній програмі;

- можливість вирішення конфлікту між порушником та потерпілим або між їх родинами;

- узгодження певної програми погоджених дій та санкцій, які можуть бути запропоновані суду в якості рекомендованого вироку або інших обов'язкових до виконання дій.

В Резолюції 2000/14 від 27 липня 2000 р. «Основні принципи застосування програм відновного правосуддя в кримінальних справах» [12] Економічна та Соціальна Рада ООН звертається до Генерального Секретаря ООН з пропозицією надати країнам учасникам ООН, відповідним державним і недержавним організаціям коментарі стосовно загальних принципів застосування програм відновного правосуддя в кримінальних справах. Відповідно до загальної Декларації Економічної та Соціальної Ради ООН вже від 24 липня 2002 року «Основні принципи застосування програм відновного правосуддя в кримінальних справах» [13], програми відновного правосуддя передбачають залучення і активну участь всіх охоплених вчиненням злочином осіб до роботи по вирішенню проблемних питань, які виникли внаслідок вчинення злочину, за допомогою посередника – неупередженої та нейтральної третьої сторони.

Дослідники форм відновного правосуддя, зокрема Коваль О.М., відмічають, що його правова природа коренями виходить від стародавніх підходів до судочинства, подекуди від звичаїв [4]. Наприклад, так звані «Кола примирення» (або «кола правосуддя»), зазначає Дубовик О.І., спостерігались ще в традиціях практики зцілення і реабілітації канадських корінних народів і корінних народів на південному заході Америки; в Новій Зеландії так звані «сімейні конференції» беруть свій початок із традицій корінних народів маорі [6].

Наприклад, до так званих «кол примирення» залучались наступні учасники: жертва, її рідні та друзі, порушник та його друзі і рідні також; члени громади, де проживали жертва та порушник; інколи навіть суддя. У загальних рисах процедура відбу-

валась наступним чином. Учасники сідали у коло і по черзі брали участь у обговоренні скоєного, причому у порушника була можливість вибачитися та спокутувати провину, обговоривши можливі шляхи примирення та компенсації шкоди. Сімейні ж конференції – це була можливість зустрічі, як правило, людини юного віку, яка скоїла злочин, та інших учасників події разом із психологами, юристами, поліцією. На таких зустрічах обговорювалось яким чином молодому злочинцеві можна допомогти... Дубовик О.І. окремо зазначає, що обидві форми відновного правосуддя і досі застосовують у згаданих країнах [6].

Ми ж хочемо підкреслити ефективність таких діалогів примирення, адже головним судовим органом під час таких ось зустрічей була саме громада, яка залучивши родичів потерпілого і самого потерпілого, а також родичів злочинця, власне сама і пропонувала міру покарання та механізм компенсації шкоди, використовуючи власні уявлення про справедливість. Відповідна, меншою була і можливість повторного вчинення злочину, адже сама думка про необхідність дивитися у вічі жертві злочину знову, особливості виховання та засудження були навіть більш ефективними, ніж сучасне правосуддя.

Дослідники даного питання, зокрема Хмелевська Н.В. [5], наголошує, що традиційна система кримінальних покарань не дає позитивного результату щодо виправлення засудженого, не гарантує в повній мірі відшкодування шкоди потерпілій особі, злочинець може повторно піти на вчинення злочину. Подібної думки притримуються і Семерак О.С., Семерак І.О. [14], стверджуючи, що каральне правосуддя вичерпало себе, оскільки воно не відновлює соціальної справедливості стосовно потерпілого. Разом з тим, очевидно, що в сучасних умовах в Україні повна відмова від усталеної системи призначення та виконання покарань не є можливою. Однак навіть у даній системі можливі зміни та реформування, адже як зазначено у ст. 50 Кримінального кодексу України (далі – ККУ) покарання має на меті не покарати засудженого, а сприяти його виправленню та ресоціалізації, що досягається не вчиненням засудженим нових кримінальних правопорушень [15]. Тому надалі слід

заглибитися у особливості відновного правосуддя та його співвідношення із виконанням покарань.

Перш за все, основоположним принципом інституту відновного правосуддя є намагання учасників домовитися. Однак намагання це може відразу і не бути осмисленим учасниками через емоції та почуття, які виникли внаслідок вчинення злочину. Беручи участь у програмі відновного правосуддя діалог між учасниками кримінального конфлікту стає можливим завдяки посереднику, який створює умови для нормалізації відносин, пошуку можливих шляхів примирення. Влучно із цього приводу про відновне правосуддя висловилися Лемеха Р.І., Коверко Ю.А., Брездень В.І., що «...це не тільки запрошення сторін до діалогу, а й можливість всіма учасниками криміногенного конфлікту досягти спільного рішення, навіть відновити справедливість...» [7].

При цьому інститут відновного правосуддя допомагає так би мовити відійти від правосуддя формального, яке однаково байдуже як до жертви злочину, так і до злочинця. Хоча, на перший погляд, система кримінального судочинства і спрямована на захист інтересів потерпілого від злочину, надалі правозастосовна практика демонструє протилежне. Роль потерпілого зводиться до функції супроводження кримінального процесу, за його допомогою, на основі його свідчень, стає можливим здійснення правосуддя по відношенню до злочинця, а надалі потерпілий немов би відходить на другий план. А як же бути із завданою потерпілому шкодою від вчинення щодо нього кримінального правопорушення? Так, звичайно, існують способи відшкодування завданої злочином матеріальної і моральної шкоди шляхом подання відповідного цивільного позову, але така компенсація відшкодовується не швидко і не завжди покриває завдану шкоду. Що є не менш важливим: компенсація не викликає ніяких позитивних моральних зрушень у свідомості ані потерпілого, ані злочинця. Після розкриття злочину і засудження злочинця правоохоронні органи, суд взагалі не цікавлять станом та подальшою долею жертви, оскільки головне завдання – розкриття злочину та призначення покарання – виконано!

Про це ще на початку осмислення інституту відновного правосуддя українською юридичною спільнотою зазначали Маляренко В.Т., Войтюк І.А.: «... своїм характером розгляду справи кримінальний процес мало сприяє відновленню прав потерпілого, не створює умов для осмислення правопорушником наслідків вчиненого діяння... на сучасному етапі потерпілий залишається поза увагою державних органів і, зрештою, поза увагою всього суспільства» [1]. Більше того, продовжують науковці, «...громадськість залишається байдужою страждань та емоцій потерпілого, держава вважає, що ув'язнивши правопорушника, тим самим відновила права потерпілого, у зв'язку з цим поновлення в правах потерпілого відходить на задній план».

Щодо обвинуваченого, то слід констатувати, що на стадії розслідування кримінальної справи його особа практично не розглядається як особистість, індивід. Хоча в подальшому, вже під час розгляду справи щодо обвинуваченого судом, відбуваються спроби з'ясування обставин вчинення кримінального правопорушення, його життя до вчинення злочину, тим не менш загалом злочинець сприймається просто як особа, якій слід призначити покарання. На наш погляд, в рамках здійснення кримінального судочинства спромогтися від засудженого розуміння тягаря відповідальності за скоєне ним, не завжди вдається... У зв'язку з цим може відбутися процес протилежний: у разі призначення злочинцю покарання, особливо суворого, у виді позбавлення волі, він також може рахувати себе жертвою, тільки вже правосуддя, а не жалкувати про завдану їм же шкоду... Погоджуємося у зв'язку з цим із думкою Неледві Н.В., що суворе покарання не виступає запорукою виправлення злочинця [3].

Між тим зустрічі потерпілого і правопорушника в межах відновного правосуддя хоча можуть бути складними з точки зору емоційної та конфліктогенної складової, мають значний потенціал у сфері психологічних аспектів подолання наслідків кримінального правопорушення. Згідно із вдалим зауваженням Хмелевської Н.В., потерпілим від злочинів для відновлення свого стану часто недостатньо лише грошового

відшкодування матеріальної або моральної шкоди. В той час, як інструменти відновного правосуддя дозволяють з'ясувати чому щодо них було вчинене правопорушення, почути вибачення від злочинця, можливо знову почати почувати себе у безпеці, отримати так зване «емоційне зцілення». І для особи порушника важливо почути стан та емоції потерпілого, зрозуміти їх, можливо уявити себе на місці жертви, що в майбутньому виконає превентивну функцію щодо утримання порушника від вчинення нових злочинів [5].

Ведучи мову про відновне правосуддя, слід виділити особливу роль посередника проведення діалогу між потерпілою особою та порушником – медіатора. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про медіацію» [16] медіатором є спеціально навчена, незалежна, нейтральна фізична особа, яка має організувати та таку зустріч провести, має володіти комунікативними техніками, вмінням роботи з емоціями. Медіатор встановлює правила зустрічі, його головною задачею є полегшити перемовини, а під час проведення діалогу в рамках кримінального судочинства – хвилю взаємних обвинувачень перевести у можливість сторін побачити один у одному співчуття та емпатію.

На сьогоднішній день в Україні можливості проведення медіації на етапі досудового розслідування у конфліктах між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) передбачені у Законі України «Про медіацію» [16].

Але мусимо констатувати, що реальні зусилля держави у підтримці інституту відновного правосуддя та медіації наразі зосереджені на сфері кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб. Так, існує спільний Наказ Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ та Офісу Генерального прокурора «Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення» від 22.07.2024 року [17]. Згідно із Наказом центрами надання безоплатної правничої допомоги при Міністерстві юстиції України, спільно з Центром пробації при Міністерстві юстиції України, періодично проводяться

конкурсні відбори медіаторів із включенням їх до створеного такими центрами Реєстру. Медіатори, які пройшли конкурсний відбір якраз і залучаються до проведення діалогу із використанням медіаційних технік із учасниками кримінального конфлікту.

Не можна не обійти увагою продуктивну активність у популяризації відновного правосуддя у формі медіації, які здійснюється Громадською організацією «Фокус права». Представники організації реалізуючи проєкт «Програма відновного правосуддя у формі медіації» співпрацюють із органами кримінальної юстиції Київської, Черкаської та Одеської областей. Головна мета проєкту – інформувати представниками кримінальної юстиції учасників кримінального провадження за участю неповнолітніх про можливості відновного правосуддя та спробувати взяти участь у ній [18].

За результатами діяльності ГО «Фокус права» є позитивні результати випадків відновного правосуддя у формі медіації. В одному із випадків слідчий відділення поліції Київської області поінформував учасників кримінального провадження за ч. 4 ст. 186 КК «Грабіж» (із обтяжуючими обставинами у вигляді вчинення в умовах військового стану та групою осіб) про можливість взяти участь у Програмі з відновного правосуддя. Обвинувачені неповнолітні, а згодом і потерпілі погодилися. ГО «Фокус права» залучила до діалогу медіаторів, які пройшли підготовку у рамках проєкту з відновного правосуддя. В ході діалогу потерпілий мав змогу висловити свої образи та емоційну пригніченість через випадок побиття щодо нього, у свою чергу обвинувачені були вражені таким емоційним викриттям потерпілим свого стану. Таким чином, сеанс відновного правосуддя у формі медіації дав змогу підліткам щиро покаятися, дивлячись в очі потерпілому, який такі щирі вибачення прийняв. По завершенню процедури медіації сторонами укладено угоду за результатами медіації, в якій зафіксовано відшкодування шкоди, а також домовленості щодо заходів ресоціалізації. Угоду додано до матеріалів справи [18].

Аналізуючи наведений випадок, слід акцентувати на головній перевазі відновного правосуддя у формі медіації: злочи-

нець має змогу в процесі структурованого медіатором діалогу почути «вживу» переживання потерпілого, має можливість бачити гаму емоцій потерпілого, відчути той негатив, який приніс у життя жертви його, злочинця, вчинок. І тоді розкаяння буде щирим, потерпілий це відчує і зможе прийняти. Такої можливості традиційний кримінальний процес ані злочинцю, ані потерпілому надати не може...

Разом з тим, зупинимося на так званих «наслідках» участі обвинувачених у відновному правосудді для призначення покарання та попередження подальшого вчинення нових кримінальних правопорушень.

Якщо мова йде про участь неповнолітніх осіб, то відповідно до згаданого вище Пілотного проєкту Міністерства юстиції, Міністерства внутрішніх справ та Генеральної прокуратури, у разі надходження інформації про результати участі неповнолітнього у Програмі до закінчення досудового розслідування дізнавач, слідчий, прокурор долучає її до кримінального провадження і враховує при закінченні досудового розслідування. Надалі, виходячи із кримінального та кримінально-процесуального законодавства, прокурор:

1) за наявності підстав, визначених ч. 4 ст. 56 «Права потерпілого», п. 7 ч. 1 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України «Закриття кримінального провадження та провадження щодо юридичної особи» (далі – КПК України), приймає рішення про закриття кримінального провадження;

2) за наявності підстав, визначених ст. 45-48 КК України, які стосуються звільнення особи від кримінальної відповідальності, ст. 497 КПК України «Порядок застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру», звертається до суду з клопотанням про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності чи застосування даних заходів;

3) вирішує питання про укладення угоди з неповнолітнім із дотриманням вимог глави 35 КПК України «Кримінальне провадження на підставі угод»;

4) за відсутності наведених підстав звертається до суду з обвинувальним актом, у якому може врахувати результати участі

неповнолітнього у Програмі як обставини, які пом'якшують покарання, відповідно до ст. 66 КК України;

5) висловлює позицію щодо наявності підстав для закриття кримінального провадження згідно з ч. 4 ст. 56 «Права потерпілого», п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України «Закриття кримінального провадження та провадження щодо юридичної особи», звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності на підставі ст. ст. 45-48 КК України, затвердження судом угоди у кримінальному провадженні;

6) за наявності підстав обґрунтовує в судових дебатах необхідність урахування результатів участі неповнолітнього у Програмі як обставину, яка пом'якшує покарання, або звільнення від покарання на підставі ч. 4 статті 74 «Звільнення від покарання та його відбування», ст. 105 КК України «Звільнення від покарання та його відбування із застосуванням примусових заходів виховного характеру», або призначення покарання відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 65, ст. ст. 66, 69, 69-1 КК України, які стосуються випадків призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено у законі [15, 17, 19].

Якщо вести мову про повнолітніх осіб, то подібної як для неповнолітніх осіб програми, для них не передбачено. У разі, якщо така особа погодилась на участь у відновному правосудді у формі медіації, то її участь слід оцінювати виходячи із положень

кримінального та кримінально-процесуального законодавства, Закону України «Про медіацію». Так, із ч. 3 згаданого закону випливає, що медіація може проводитися у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) [16]. Відповідно до ст. ст. 45-48 КК України, які стосуються звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням винного з потерпілим, дійовим каяттям, зміною обстановки та передачею особи на поруки, укладання угоди за результатами медіації в рамках відновного правосуддя може бути враховано в рамках зазначених вище обставин [15]. Як наслідок, згідно зі ст. 468 КПК України, є підстави для укладення угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим [19]. Однак кримінальним законодавством та кримінально-процесуальним законодавством висуваються чіткі обмеження стосовно ступеня тяжкості вчинених кримінальних правопорушень: це проступки або нетяжкі злочини. Тому, якщо повнолітня особа взяла участь у відновному правосудді у формі медіації і уклала медіаційну угоду із потерпілим, але ступінь тяжкості злочину не дозволяє органам кримінальної юстиції звільнити обвинуваченого від кримінальної відповідальності, за аналогією із наведеним вище Пілотним проєктом, результати медіаційної угоди можуть бути враховані як пом'якшувальна.

Література:

1. Маляренко В.Т., Войтюк І.А. Відновлювальне правосуддя: можливості запровадження в Україні. *Відновне правосуддя в Україні*. №1-2, вересень, 2005. С. 17-34. URL: https://uccg.org.ua/bulletin/Articles/01-02/03-Aktualna_tema/010301.pdf (дата звернення: 20.02.2025)
2. Семчишин О.Р. Відновне правосуддя: перспективи інституціоналізації. Національний університет «Києво-Могилянська академія» *Наукові записки*. Том 109. Соціальні науки. 2010. С. 37-40. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a6b8bdcf-644d-4d86-83bf-0218bc2a9a52/content> (дата звернення: 20.02.2025)
3. Неледва Н.В. Процедури відновного правосуддя для неповнолітніх як специфічні складники формування сучасної ювенальної юстиції в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія Юриспруденція, 2021. №52. С. 76-80. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc52/19.pdf> (дата звернення: 20.02.2025)
4. Коваль О.М. Форми відновного правосуддя: практика застосування та європейський досвід. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2017. №1 (55). С. 115-119. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/9405/1/20180517_302.pdf (дата звернення: 20.02.2025)
5. Хмелевська Н.В. Діалектика розвитку відновного правосуддя. *Вісник кримінального судочинства*. №3-4/2021. С. 59-67. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3-4_2021-Khmelevska.pdf (дата звернення: 21.02.2025)
6. Дубовик О.І. Альтернативне правосуддя: розвиток наукової думки в 70-90 роки ХХ століття. *Часопис Київського університету права*. 2014. №4. С. 41-45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2014_4_11 (дата звернення: 21.02.2025)
7. Лемеха Р.І., Коверко Ю.А., Брездень В.І. Принципи інституту медіації в кримінальному процесі України. *Часопис Київського університету інтелектуальної власності та права*. № 4 (2023). С. 19-23. URL: <https://journals>

nuoua.od.ua/index.php/chasopyskiivp/article/view/32/27 (дата звернення: 21.02.2025)

8. Нагорнюк-Данилюк О.А. Відновне правосуддя як складова ювенальної превенції. *Юридична наука*. №5(107)/2020. Том 2. С. 128-138. URL: <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/310/301> (дата звернення: 21.02.2025)

9. Остапчук Л.Г. Пробація у механізмі відновному правосуддя. *Юридичний науковий електронний журнал*. №6/2024. С. 303-306. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2024/77.pdf (дата звернення: 21.02.2025)

10. Development and implementation of mediation and restorative justice measures in criminal justice: Resolution of Economic and Social Council 1999/26. URL: <https://ecosoc.un.org/sites/default/files/documents/2023/resolution-1999-26.pdf> (дата звернення: 21.02.2025)

11. Рекомендація № R (99) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державами-членам щодо медіації в кримінальних справах. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_99_19_1999_09_15.pdf (дата звернення: 22.02.2025)

12. Basic principles on the use of restorative justice programmes of criminal matters: Resolution of Economic and Social Council 2000/14. URL: <https://ecosoc.un.org/sites/default/files/documents/2023/resolution-2000-14.pdf> (дата звернення: 22.02.2025)

13. Basic principles on the use of restorative justice programmes in criminal matters: Resolution of Economic and Social Council 2002/12. URL: <https://ecosoc.un.org/sites/default/files/documents/2023/resolution-2002-12.pdf> (дата звернення: 22.02.2025)

14. Семерак О.С., Семерак І.О. Відновне правосуддя в Україні в контексті нового Кримінального процесуального кодексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Серія Право. Вип. 28. Т. 3. С. 110-114. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/6913/1/%D0%92%D0%86%D0%94%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%9D%D0%95%20%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%9E%D0%A1%D0%A3%D0%94%D0%94%D0%AF%20%D0%92%20%D0%A3%D0%9A%D0%A0%D0%90%D0%87%D0%9D%D0%86%20%D0%92%20%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%A2%D0%95%D0%9A%D0%A1%D0%A2%D0%86.pdf> (дата звернення: 22.02.2025)

15. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001, № 25-26. ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 22.02.2025)

16. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 №1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 22.02.2025)

17. Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення»: Наказ Міністерства юстиції України від 22.07.2024 № 2176/5/501/176. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1116-24#Text> (дата звернення: 22.02.2025)

18. Громадська організація «Фокус права». URL: <https://www.facebook.com/p/%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%A4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D1%81-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-100063756505750/> (дата звернення: 22.02.2025)

19. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 22.02.2025)

References:

1. Malyarenko, V.T. and Vojtuk I.A., (2005), “Restorative justice: possibilities for implementation in Ukraine”, *Vidnovne pravosudiva v Ukraini*. №1-2, September, 2005. pp.17-34. Available at: https://uccg.org.ua/bulletin/Articles/01-02/03-Aktualna_tema/010301.pdf (Accessed 20 February 2025)

2. Semchyshyn O.R. (2010). “Restorative justice: prospects for institutionalization”, *Natsionalnyi universytet «Kyievo-Mohylianska akademii» Naukovi zapysky*. Vol.109. Social sciences. Pp.37-40. Available at: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a6b8bdcf-644d-4d86-83bf-0218bc2a9a52/content> (Accessed 20 February 2025)

3. Neledva N.V. (2021). “Restorative justice procedures for minors as specific components of the formation of modern juvenile justice in Ukraine”. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Seriiia Yurysprudentsiia, vol.52, pp. 76-80. Available at: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc52/19.pdf> (Accessed 20 February 2025)

4. Koval O.M. (2017), “Forms of restorative justice: application practice and European experience”. *Derzhava ta rehiony*. Seriiia: Pravo. Vol.1 (55), pp.115-119. Available at: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/9405/1/20180517_302.pdf (Accessed 20 February 2025)

5. Khmelevska N.V. (2021), “The dialectics of restorative justice development”. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*. Vol. 3-4, pp. 59-67. Available at: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3-4_2021-Khmelevska.pdf (Accessed 21 February 2025)

6. Dubovyk O.I. (2014). “Alternative justice: the development of scientific thought in the 1970s-1990s”. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. Vol.4. pp.41-45. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2014_4_11 (Accessed 21 February 2025)

7. Lemekha R.I., Koverko Yu.A., Brezden V.I. (2023). “Principles of the institution of mediation in the criminal process of Ukraine”. *Chasopys Kyivskoho universytetu intelektualnoi vlasnosti ta prava*. Vol. 4. Pp. 19-23. Available at: <https://journals.nuoua.od.ua/index.php/chasopyskiivp/article/view/32/27> (Accessed 21 February 2025)

8. Nahorniuk-Danyliuk O.A. (2020). "Restorative justice as a component of juvenile prevention". Yurydychna nauka. Vol.5 (107). P.2. pp.128-138. Available at: <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/310/301> (Accessed 21 February 2025)
9. Ostapchuk L.H. (2024). "Probation in the restorative justice mechanism". Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. Vol.6. pp.303-306. Available at: http://www.lsej.org.ua/6_2024/77.pdf (Accessed 21 February 2025)
10. Development and implementation of mediation and restorative justice measures in criminal justice: Resolution of Economic and Social Council 1999/26. Available at: <https://ecosoc.un.org/sites/default/files/documents/2023/resolution-1999-26.pdf> (Accessed 21 February 2025)
11. Recommendation No. R (99) 19 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states on mediation in criminal matters. Available at: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_99_19_1999_09_15.pdf (Accessed 22 February 2025)
12. Basic principles on the use of restorative justice programmes of criminal matters: Resolution of Economic and Social Council 2000/14. Available at: <https://ecosoc.un.org/sites/default/files/documents/2023/resolution-2000-14.pdf> (Accessed 22 February 2025)
13. Basic principles on the use of restorative justice programmes in criminal matters: Resolution of Economic and Social Council 2002/12. Available at: <https://ecosoc.un.org/sites/default/files/documents/2023/resolution-2002-12.pdf> (Accessed 22 February 2025)
14. Semerak O.S. and Semerak I.O. (2014). "Restorative justice in Ukraine in the context of the new Criminal Procedure Code of Ukraine". Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya Pravo. Vol.28. P.3. pp. 110-114. Available at: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/6913/1/%D0%92%D0%86%D0%94%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%9D%D0%95%20%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%9E%D0%A1%D0%A3%D0%94%D0%94%D0%AF%20%D0%92%20%D0%A3%D0%9A%D0%A0%D0%90%D0%87%D0%9D%D0%86%20%D0%92%20%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%A2%D0%95%D0%9A%D0%A1%D0%A2%D0%86.pdf> (Accessed 22 February 2025)
15. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), Criminal code of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (Accessed 22 February 2025)
16. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), The Law of Ukraine «On Mediation», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (Accessed 22 February 2025)
17. On the implementation of the pilot project «Restorative Justice Program with the participation of minors who are suspects accused of committing a criminal offense»: Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 07/22/2024 No. 2176/5/501/176. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1116-24#Text> (Accessed 22 February 2025)
18. Non government organization «Focus of Law». Available at: <https://www.facebook.com/p/%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%A4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D1%81-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-100063756505750/> (Accessed 22 February 2025)
19. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), Criminal proceeding code of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (Accessed 22 February 2025)

Стаття надійшла до друку 25 лютого 2025 року